

N:o 162.

Af herr **J. Centerwall**, om skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om förslag till inrättande vid högre skolor för qvinlig ungdom af särskild afgangsexamen för lärjungar, som efter fyllda 17 år önska avsluta sin skolgång.

»Är då ej qvinnan en laglig medlem af samhället? Arbetar hon ej för dess båtndad med lika ansträngning som mannen? Tryckes hon ej af samhällets bördor, vågar vid dess faror och drabbas af dess olyckor? Och vid fäderneslandets nöd, männe det är qvinnan, som tvekar i uppoffringar för det allmänna bästa? Bör ej samhället skänka samma omvårdnad åt den uppväxande medborgarinnan som det egnar åt den unge medborgaren, så att lika barn få åtnjuta lika rätt?»

Dessa efter den tidens sätt starkt retoriskt färgade meningar förekomma i en motion hos ridderskapet och adeln, vid 1844 och 1845 års riksdag afgifven af fil. magister Anders Lagergren, hvilken länge verkat vid Sveriges första efter moderna principer ordnade flickskola, den Wallinska i Stockholm, som på impuls af dåvarande pastor primarius Johan Olof Wallin grundades 1831 af dåvarande rektorn i Maria trivialskola Anders Fryxell. Dess upprättande hade väckt stark opposition, då den bröt med alla traditioner. Flickornas undervisning hade dittills skötts af enskilda lärarinnor i s. k. pensioner eller i familjerna af »guvernanter», och mestadels endast gått ut på att bibringa eleverna färdighet i handarbete, musik och franska språkets nödtorftiga talande. Uppfostran perfektionerades, som det hette, sedermera i dansskolan och någon gång genom vistelse utomlands, helst i Frankrike. Målet för den qvinliga uppfostran var ännu så godt som uteslutande att göra flickan

lämplig för verksamhet i hemmet; de »talanger», som ansågos erforderliga och som skolan borde bibringa, voro endast afsedda att bilda henne till en angenäm sällskapsmänniska och om möjligt skaffa henne en man. Hela uppfostringssystemet var för öfrigt ännu byggt på reformationstidens grundsats, att gossarne skulle fostras »att styra land och folk väl», och flickorna »att upptukta och hålla vid magt hus, barn och tjenstefolk».

Den nya grundsatsen, att flickan lika väl som gossen bör uppfostras till människa, antingen hon blefve gift eller ej, antingen hennes verksamhet fölle inom hemmet eller derutom, måste naturligt stöta på motstånd. Det behöfdes hela kraften och inflytandet hos män sådana som Wallin, Hartmansdorff och Fryxell att nedbryta de gamla fördomarna.

I det förslag till läroämnenas fördelning i Wallinska skolan, som 1833 utgafs af Fryxell, upptagas ganska aktningvärda kurser i följande ämnen: kristendom, »räknekonst», skrifning, geografi, historia (svensk och allmän), svenska språket, tyska, franska. Dessa ämnen meddelades i flera eller färre af de fjorton »lexlag», och en slutklass, af hvilka skolan bestod. Den som genomgått det hela underkastades examen och fick afgangsbetyg.

Redan förut hade en ordnad flickskola varit påtänkt i Göteborg, ehuru den först senare blef verklighet. År 1826 upprättade den bekante grosshandlanden Jonas Kjellberg ett testamente, hvarigenom han lemnade en summa 33,333¹/₃ rdr banko (50,000 kr.) för »afhjelpande af en länge förd, skälig klagan, att icke för flickor såsom för gossar gifvits någon publik och beständig uppfostrings- och bildningsanstalt». Han ville därför, att denna skola skulle blifva ett »Fruentimmers-Seminarium», inom hvilket flickan skulle undervisas i allt »hvad hon för att beredas till en kunnig, sedig och väl utbildad samhällsmänniska, god maka och from husmoder har nödigt att lära och veta, hvartill må räknas språk och vetenskaper, allehanda nyttiga och prydliga fruentimmersslöjder, musik och teckning m. m.». Kjellbergska skolan har sedan genom flera donationer sett sin förmögenhet stiga till öfver 200,000 kronor, en lysande motsats till de flesta af våra qvinliga skolor, hvilkas ekonomiska läge skulle framstå i ännu skarpare dager, om ej lärohus och inventarier ofta beräknats så högt som möjligt.

Dessa båda nämnda skolor vore de första i den långa rad (nu öfver 100) af »elementarläroverk för flickor», som i sju eller åtta klasser (vanligen med en treårig förskola), med eller utan öfverbyggnad af gymnasialklasser, besörja vår »högre» (d. v. s. öfver eller utom folkskolornas

nivå stående) qvinliga undervisning. De arbeta i ungefär samma hjulspår som från början. Förändringarna bestå hufvudsakligen i tillkomsten af ett eller ett par nya ämnen, såsom naturvetenskap och stundom helsolära, i språkundervisningens omrangering samt i förbättrade metoder.

Man får vara de män tacksam, som på enskild väg togo initiativet till en mera rationellt ordnad qvinlig undervisning i vårt land. Men det må ej förnekas, att det mål, som Lagergren ansåg böra sättas, eller flickskolans likställande af staten med gosskolan, härigenom betydligt aflägsnades. Visserligen är det sant, att denna »frihet» medfört en och annan fördel i fråga om pedagogiska experiment. Men det kan be-
tviflas, huruvida flickskolan mått så bra på att göras till experimental-
fält för inkompetenta mäns och ännu oftare kvinnors nycker och klå-
fingrighet. Säkert är, att de »högre flickskolorna», med undantag af de
få som förbereda till studentexamen, till högre lärarinneseminarium eller
dylikt, äro i saknad både af mål och medel, i synnerhet penningemedel.
Arbetet att uppfostra flickor i allmänhet till »kunniga och bildade kvinnor»
leder i det blå, och flickskolornas ekonomiska ställning är sådan, att
de till ej ringa del existera på att betala sina lärarinnor hvad man
kunde kalla »svältlöner». Exempel derpå skola anföras längre fram.

Det dröjde länge, innan man lyckades att i någon mån intressera
det allmänna för de högre flickskolorna. Lagergrens ofvan nämnda
motion hade afsett inrättande af en normalskola för »fruntimmersunder-
visningen», men rön- te ej någon framgång. Visserligen godkände samman-
satta stats- samt allmänna besvärs- och ekonomiutskottet »i princip»
förslaget, men sättet vore ännu icke funnet. Tvärtom, detta vore just
problemet som skulle lösas. Ej heller vore man ense om rätta svaret
på de viktiga frågorna: »hvad, huru mycket och hur bör flickan läsa?»
Endast adeln biföll motionen; de öfriga stånden följde utskottets af-
styrkande.

Visserligen aflät dåvarande ecklesiastikministern Silfverstolpe till
1847 och 1848 års Riksdag en proposition angående ett anslag af 3,000
rdr banko till upprättande af den normalskola, som Lagergren begärt.
Men tiden var icke mogen, och enligt statsutskottets afstyrkande afslogs
den kongl. propositionen af alla fyra stånden.

Vid samma riksdag väckte emellertid den ryktbare N. R. Munck
af Rosenschöld ett ännu mera vidtgående förslag. Han ville hafva ej
mindre än 12,000 rdr banko årligen till lärarinnelöner vid en offentlig
friskola för flickor i hvardera af städerna Stockholm, Göteborg, Norr-
köping, Gefle, Lund och Upsala; städerna skulle lemna lämpliga lokaler.

Vid dessa läroverk skulle utom den humanistiska bildningen bi-

bringas lärjungarne — detta är kännetecknande för tiden — så mycket insigt i fäderneslandets lagar, att de »som enkor eller fullmyndiga kunde inse och skydda sin rätt». Förslaget blef ej bifallet, men tanken upptogs vid 1850 års riksdag af lektor Söderberg, som i preteståndet väckte motion om beviljandet af 41,333 rdr 16 skillingar banko (62,000 kr.); i denna summa ingick äfven kostnaden för en normalskola i Stockholm. Man var dermed inne på en väg, som aldrig bort lemnas.

Emellertid öfvergafs denna tanke snart nog, och qvinnobildningens vänner koncentrerade sina bemödanden på att kunna åstadkomma en normalskola. Vid 1856—58 års riksdag föreslog den berömde läkaren, professor F. A. Cederschiöld, att en årlig summa af 6,000 rdr banko skulle beviljas till upprättande af en normalskola i Stockholm och att ständerna måtte besluta, att hädanefter ingen qvinna, som icke blifvit behörigt examinerad, måtte få öppna någon läroanstalt eller betjena vid enskild undervisning. Adeln beslöt, på förslag af D. G. Bildt, att bevilja hvad motionären begärt och att besluta aflåtandet af en skrifvelse till Kongl. Maj:t, att han täcktes låta uppgöra och till nästa sammanträdande Riksdag aflemna förslag om undervisningens ordnande för den qvinliga ungdomen, med hufvudsakligt afseende fäst på bildande af lärarinnor. Detta blef också Riksdagens beslut. Under debatten på riddarhuset gjorde Cederschiöld mycket skarpa anmärkningar mot de då florerande »hulpensionerna». Det var bland annat hans åsigt, att den allmänt gängse bleksoten hade sin orsak i brist på tjenlig föda. Det funnes många pensioner, der barnen knappast visste hvad kött ville säga, utan finge nöja sig med s. k. mjölpuddingar och dylikt.

Regeringen skulle i Riksdagens beslut ha kunnat se ett kraftigt handtag för flickskolefrågans förande till dess lösning. Men motsatsen inträffade. I det statsrådsprotokoll, som åtföljde statsverkspropositionen till 1859—1860 års Riksdag, besvaras frågan, huruvida den qvinliga undervisningen skulle i lika mån som gossarnes vara föremål för statens omsorg, helt och hållet nekande, och statsrådet grefve H. Hamilton kunde ej tillstyrka annat än upprättande vare sig af ett »institut» (internat) eller ett »seminarium» (externat) för bildande af lärarinnor. Det förra skulle kosta 16,750 rdr, det senare 9,500. Och ej ens någotdera af dessa alternativ ville ministern att Kongl. Maj:t skulle föreslå för Riksdagen, utan tillstyrkte endast, att den utredning af ämnet, som blifvit verkställd, skulle meddelas densamma.

Emellertid väcktes vid nämnda riksdag motioner både om upprättandet af ett institut och om ett seminarium. För det senare föreslog herr Lallerstedt i borgarståndet 15,000 kr. Man hade numera, såsom

ock i statsrådsprotokollet påpekats, äfven i Sverige praktisk erfarenhet af en seminariekurs. Under vintern 1858--59 hade nemligen på enskildt initiativ en »lärokurs för fruntimmer» öppnats i Stockholm, som bevistats af ej mindre än 131 elever och åhörarinnor, af hvilka 58 voro eller hade för afsigt att blifva lärarinnor.

Statsutskottet tillstyrkte Lallerstedts motion, och motionären sjelf talade för densamma med kraft och talang och fick understöd af sådana män som L. J. Hierta, Wærn, Ridderstad och Blanche.

Den 1 oktober 1861 öppnades det nya seminariet, som utan tvifvel varit till största nytta för den qvinliga undervisningen i Sverige, om det också ej kan förnekas, att man någon gång visat sig böjd att öfverskatta värdet af den i alla fall ganska inskränkta seminariekursen.

Ännu saknade emellertid seminariet sin nödvändiga förutsättning, en modell- eller normalskola, der seminaristerna vore i tillfälle att följa en väl skött barnundervisning och få praktisk handledning af en skolad ock kunnig lärarepersonal. Försök att ersätta en normalskola med tillkallade folkskolebarn och sedan med en s. k. profskola hade visat sig vara alldeles misslyckade. Normalskolan tillkom emellertid liksom seminariet så att säga af en händelse.

Vid riksdagen 1862—63 väckte herr Th. L. Bohnstedt motion om en kongl. komité för utarbetande af organisations- och kostnadsförslag för högre bildningsanstalter för qvinnor i alla de städer, hvilkas folk-mängd, tillsammans med den omgifvande ortens, uppginge till det »belopp», att en skola der borde grundas, dervid beräknande såväl hvad städerna och orterna vore villiga eller *borde äläggas* att dertill bidra, samt att Riksdagen ville för ändamålet bevilja 100,000 rdr som reservationsanslag. I presteståndet föreslog d:r Thyselius ett anslag å 12,000 rdr till fyra högre flickskolor med hel afgift 100 kr. eller half 50 kr. och med ungefär samma skyldighet för kommunerna, som dessa hade mot gosskolorna.

Statsutskottet tog sig af motionerna anledning att föreslå, att en normalskola, med en årlig kostnad af 5,000 rdr, skulle inrättas, hvilket också blef Riksdagens beslut. Den nya skolan öppnades den 3 oktober 1864 och fick genast, oaktadt inträdesexamen hölls, 141 lärjungar.

Denna normalskola blef i hufvudsaklig mån förebilden för de »elementarläroverk för flickor», som sedan dess inrättats i Sveriges allra flesta stadskommuner och på några andra platser. Huruvida detta varit obetingadt nyttigt för våra flickskolor, må lemnas derhän. Men det fans ju inom landet ej många mönster att följa.

Emellertid hade anhängarne af ett genomgående, rationellt ordnande af Sveriges högre flickskoleväsen ännu ej tröttnat, oaktadt de lidna motgångarna. Under riksdagen 1865—66 väckte ofvan nämnde d:r Thyselius i presteståndet och lektor Bergman i borgarståndet motioner om att ständerna måtte besluta, att 24 allmänna lägre läroverk för flickor skulle inrättas, med samma intagningsvilkor som för gossar vid statens läroverk, med sexårig kurs samt med afslutning vid 14 till 15 års ålder. Det är samma fruktbara tanke, som tagit sig form i den norska, numera för båda könen gemensamma »middelskolen». Kommunerna skulle lemna lokaler och Riksdagen 95,000 rdr årligen och 27,500 för en gång. *Eller ock* borde en skrivelse aflåtas till Kongl. Maj:t om tillsättande af en komité af sakkunnige för att utarbeta ett fullständigt förslag till inrättande af elementarläroverk för flickor. Riksdagen beslöt att hos Kongl. Maj:t hemställa om utredning.

Denna utredning verkställdes af en komité, hvars utlåtande till Kongl. Maj:t aflemnades den 18 november 1868. Tyvärr lemnade detta aktstycke mycket öfrigt att önska. Då erfarenheten i frågan i Sverige var ny, tog man mönster från tyska och schweiziska skolor, som ej alltid kunde lemna lämpliga och för våra förhållanden passande förebilder. Ett grundfel i komiténs förslag är inrymmandet i flickskolan af *tre* främmande språk, om också med en då för tiden föga begagnelig valfrihet för tyska och engelska. För öfrigt föreslog komitén inrättandet af tre slags qvinliga läroverk, högre åttaklassiga (med årligt statsunderstöd af 10,000 kr.), högre femklassiga (högsta klassen tvåårig med 6,000 kr.) samt treklassiga, som dock af kommunen efter viss tids förlopp kunde utvidgas till femklassiga (med statsunderstöd af 3,000 kr.). Staten skulle bidra med halfva beloppet till kostnaderna för anskaffandet af materiel. Kommunerna skulle hålla lokal och passande lekplats, fri bostad åt rektorer (vid de åttaklassiga läroverken) och åt föreståndarinnor samt dessutom gifva läroverket garanti att den fylde hvad som ej inflöte genom terminsafgifter intill samma belopp som statsunderstödet. Årsafgifterna skulle för olika skolstadier vara 40, 50 och 60 kronor.

Komiténs utlåtande stympades i regeringspropositionen till Riksdagen 1874 betydligt. Kongl. Maj:t (det var statsrådet G. Wennerberg, som kontrasignerade beslutet) föreslog endast, att 20,000 kr. måtte beviljas till fyra offentliga *tre*-klassiga flickskolor i Stockholm, Göteborg Malmö och Norrköping med 5,000 kr. åt hvarje, under vilkor att dessa kommuner förbundo sig att, så länge skolorna fortginge, på egen bekostnad anskaffa och underhålla lämpliga lokaler och lekplatser. Lärare

och lärarinnor skulle bli ordinarie med rätt till löneförhöjning, om de fullgjort villkoren för kompetens till lektors- eller adjunksbefattningar vid elementarläroverken.

Detta förslag förkastades såväl af det för undervisningsfrågor tillsatta särskilda utskottet som af Riksdagen. I stället beslöts en skrifvelse med anhållan, att Kongl. Maj:t måtte för nästkommande Riksdag framlägga förslag, i hvad mån och under hvad villkor staten måtte understödja af kommunerna upprättade undervisningsanstalter för qvinnlig ungdom samt i sammanhang härmed om vidtagande af de ytterligare åtgärder, som kunde erfordras för bildande af lärarinnor. Detta tillägg var en följd af utskottets anmärkning, att det ej funnes tillräckligt antal kvalificerade, det vill efter den tidens åsigt säga seminariebildade lärarinnor.

Den på grund häraf beslutna riksdagsskrifvelsen bildar epok i våra högre flickskolors historia. På grund af den är det nemligen som staten kommit in på den vägen att i stället för att verksamt understödja dessa skolor gifva dem otillräckliga nådegåfvor, beroende på, om motsvarande belopp kunna pressas ur landsting och stadsfullmäktige och på villkor, som i betydlig mån förringa gåfvornas värde.

Riksdagen beslöt nemligen att för år 1875 på extra stat anvisa 30,000 kr., att användas till understöd, med högst 3,000 kr. till hvarje, till högre flickskolor, under villkor att elevernas årsafgift ej bestämdes till högre belopp än 50 kr. o. s. v. Med rätta anmärktes i Andra Kammaren mot de låga terminsafgifterna, att de skulle skapa en ny klass af fattigfriskolor.

Också ändrades detta villkor redan vid riksdagen derpå, och 50-kronorsafgiften såsom maximum bibehölls endast för det antal elever, hvilka Kongl. Maj:t jemte antalet frielever bestämde. Vid 1876 års riksdag höjdes anslaget till 40,000, år 1878 till 50,000 hvarjemte det flyttades till ordinarie stat, och 1882 till 70,000 kr.

Emellertid var missnöjet med det sätt, hvarpå undervisningen bedrefs och de hygieniska förhållande voro ordnade vid våra högre flickskolor, fortfarande ganska starkt. Missnöjet gaf sig luft i en skrifvelse till Kongl. Maj:t från 1885 års Riksdag om en undersökning af ofvannämnda förhållanden.

På grund deraf tillsattes en komité den 6 november 1885, den första svenska, i hvilken qvinnor varit ledamöter. Komitén infortrade uppgifter från 124 »högre» flickskolor, af hvilka blott 70 utgafvo skriftliga redogörelser, med 10,351 lärjungar och 1,520 undervisande, af hvilka 1,054 (fast anställda och tim-) lärarinnor och 466 lärare.

Det var ej få eller små anmärkningar komitéen hade att göra. Utom felen i sjelfva undervisningssättet anmärktes: 1) allmänhetens bristande insigt om nödvändigheten af en grundlig bildning för qvinnan; 2) läroplanerna ordnas för mycket efter allmänna läroverkens mönster; 3) skolor med mindre antal klasser söka bibringa samma quantum kunskaper som skolor med flera klasser, hvaraf öfveransträngning blefve en följd; 4) brist på kontroll och verksam inspektion frambringa på sina ställen underhaltiga skolor; 5) de större och bättre flickskolornas ekonomi är i allmänhet otillfredsställande, oftast dålig, hvaraf många betänkliga följder härflöte.

Dessa brister, af hvilka punkt 2) knappt kan kallas en brist, kvarstå till stor del ännu i dag. Emellertid var det mål, som komiterade uppställde för den högre flickskolan, ganska dimmigt: »en relativt avslutad, grundlig allmänbildning och dermed en bildning, som satte lärjungarne i stånd att — åtminstone i någon mån — sjelfständigt fortsätta bildningsarbetet, vare sig det gälde deras egen personliga utveckling eller deras blifvande lefnadskall», och betonade komitéen, att »dertill visserligen erfordrades egandet af vissa kunskaper, men dock än mer själskrafternas, särskildt viljans och intelligensens allsidiga och harmoniska utbildning».

Detta är väl föga annat än fraser. Såsom medel att ernå denna »allsidiga och harmoniska utbildning» uppställde komiterade en hel mängd förslag: sju årskurser med förberedande klasser; der så ske kunde, tvåårig fortsättningskurs med valfria ämnen; »undervisningsstoffet» borde inskränkas, men i stället fysiologi, helsolära och träslöjd upptagas; arbetstiden i hemmen borde minskas; daglig gymnastikundervisning meddelas; afhandling om god barnavård borde åt hvarje målsman utdelas; hygienisk inspektion skulle införas; styrelse för hvarje skola tillsättas; tillstånd af ecklesiastikdepartementet för öppnandet af högre flickskola erfordras; lärare tillgodoräkna högst tio år vid flickskola för tjänstårsberäkning vid allmänna läroverken. Fyrtiofem högre flickskolor borde få 4,000 kronor i årsunderstöd, lika för alla, mot följande villkor: kommun eller af kommun understödt bolag ansvarade för godkänd lokal; styrkt kompetens för föreståndare eller föreståndarinna; sju årsklasser öfver småskolan; första främmande språket i första och andra ej förrän i fjerde klassen; ej något tredje språk förrän i den s. k. fortsättningsskolan; lärarinnelönen ej understigande bestämda minimibelopp, olika för lärarinnor med olika utbildning; lärjunges högsta skolafgift ej öfver 120 kronor; ungefär hvar tionde lärjunge skulle få undervis-

ning kostnadsfritt eller för en afgift, som ej öfverstege 60 kronor; samt slutligen årlig redogörelse lemnas efter fastställt formulär.

Trettiotvå samhällen skulle få *samskolor*.

Åt kommunal- eller bolagsskolor, som anordnade fortsättningsskolor med minst 10 timmar i veckan, borde en förhöjning i anslaget af 1,000 kronor medgifvas.

Ett af de dåvarande folkskolelärarinneseminarierna borde förändras till högre lärarinneseminarium. (Det var på den tiden öfverbefolkning på folkskolelärarebanan.)

Det årsanslag, som erfordrades för att genomföra komiterades förslag, var 235,000 kronor.

Huru dåvarande departementschef kunde i regeringspropositionen till 1891 års Riksdag stödja sig på komiténs utlåtande för att begära den lilla tillökningen i anslaget till de högre flickskolorna af 30,000 kronor (till 100,000 kronor in alles) förefaller den, som nu läser denna proposition, temligen egendomligt, då ingen bland de af komiterade påpekade olägenheterna derigenom skulle afhjelpas. Två enskilda motionärer sökte väl få understödsbeloppet höjdt till 140,000 kronor. Deraf blef dock intet, oaktadt bland andra erkebiskop Sundberg och biskop Billing vitsordade flickskolornas bedröfliga tillstånd i ekonomiskt hänseende. Riksdagen nöjde sig med att bifalla regeringens framställning.

År 1895 hade flickskolornas ekonomiska förhållanden hunnit bli ännu olidligare. På grund af uppdrag från det i augusti nämnda år sammanträdande flickskolemötet i Stockholm, ingingo några föreståndare och föreståndarinnor med en petition till Kongl. Maj:t om att hos Riksdagen 1896 måtte begäras en förhöjning i årsanslaget från 100,000 till 300,000 kronor, och med ovederläggliga fakta styrktes, att denna summa vore absolut nödvändig. Bland annat upplystes, att Finland, med en folkmängd af cirka 2,430,000 personer, på sina högre flickskolor årligen offrade 545,134 mark (utom 74,000 mark till samskolor), under det vårt land med cirka 4,800,000 personer ej lemnade mer än 154,250 kronor (utom 8,000 till en samskola); deri voro inberäknade anslag till seminarium och normalskola.

Departementschefen fann de anförda skälen förträffliga, men prutade ned beloppet till 250,000 kronor (utom hvad som beviljats för seminarium och normalskolan). Statsutskottet strök ytterligare 50,000 kronor och tillfogade dessutom ett vilkor, som visat sig vara högst olämpligt, nemligen att anslaget, hvars maximum fortfarande skulle vara 3,000 kronor, skulle utgå med 30 kronor för hvarje lärjunge (medeltal för tre år). Derigenom skuros alla skolor öfver en kam, hur olika deras

ekonomiska grundval än månne vara, endast de kunde uppbringa, om på aldrig så hårda villkor, kommunala eller enskilda bidrag till samma belopp som statsunderstödet, och utan att något slogs af på de olämpliga bestämmelserna om antalet frielever och elever mot nedsatt afgift.

Ett obetingadt framsteg i utskottets förslag, som blef Riksdagens beslut, var, att ett årligt bidrag af 10 kronor för hvarje delegare lemnades åt »Pensionsinrättningen för lärarinnor vid Sveriges högre skolor för qvinlig ungdom», som bildats med hjälp till de första kostnaderna från »Lars Hiertas minne».

Härmed är de svenska flickskolornas historia tills vidare afslutad. Faserna i utvecklingen af deras förhållande till staten torde dock komma att erbjuda en ännu bedröfligare anblick, om ej en vändning sker i hela det system, som från 1874 blifvit följdt i fråga om understöd åt detsamma.

Förf. verkstälde hösten 1899, så godt sig göra lät, en undersökning angående ekonomiska förhållanden och lärarinnelöner vid de bästa af våra statsunderstödda högre flickskolor. Jag fick användbara uppgifter från 75 flick- eller samskolor. Af dem hade, såvidt af de inkomna uppgifterna kunnat utrönas, 29 skuld, varierande från 800 till 135,000 kronor. Dervid är dock till att märka, att uppgifter i den vägen sannolikt ej i allmänhet lemnats af alla de föreståndare och föreståndarinnor, som *ega* sina läroverk, och sannolikt ej heller af flera andra. På 538 föreståndarinnor och s. k. *ordinarie* lärarinnor med full tjänstgöring vid de undersökta skolorna fans det 60, som hade högst 600 kronor i årslön, 45 högst 700 kronor, 65 högst 800 kronor o. s. v. Det fans »ordinarie» lärarinnor med 250, 300, 350, 400 kronor i årslön, ja, på ett ställe en stackars lärarinna med 200 kronor för 12 timmar i veckan, hvilket ej gör 50 öre i timmen. Vid en skola fick en qvinlig filosofie kandidat tjänstgöra för 800 kronor. Endast 119 af de ifrågakvarande lärarinnorna kommo öfver 1,000 kronor, några föreståndarinnor oberäknade.

Det fans en föreståndarinna för en ganska stor och ansedd skola, som hade 900 kronor i lön; en föreståndarinna och egarinna beräknade sina inkomster till mellan 300 och 700 kronor. Ja, det fans en annan sådan, som tjänstgjort öfver 25 år, som angaf sin inkomst till »0—500 kronor». Det var en, som på sin skola offrat en ganska betydande förmögenhet. En annan högt förtjent, redan till åren kommen föreståndarinna för en af våra mest ansedda landsortsskolor fick på eftermiddagarna gifva pianolektioner för att få skolans debet och kredit att gå i hop.

Och när lärarinnan är alldeles utsliten, har hon vid femtiosex års ålder att påräkna en pension af — 400 kronor, d. v. s. 50 kronor mera, än hvad man i flera städer anser nödigt för årsunderhållet af ett fattighjon, medan folkskolelärarinnan ofta når en pension af 750 kronor.

Jag är naturligtvis förhindrad att anföra utdrag ur åtskilliga enskilda bref från flickskolornas målsmän, men jag säger säkert intet, som förvånar de i dessa skolors förhållanden invigde, när jag påstår, att somliga af dessa bref helt enkelt voro hjertskärande.

Och hvad är det nu, som åstadkommits med alla dessa uppoffringar från statens, kommunernas och de enskildas, ja, allra mest från de illa aflönade lärarinnornas sida. Jo, en kaotisk, mångskiftande flickskola med olika fordringar, metoder, begynnelsespråk o. s. v., en flickskola, som med få, ofvan antydda undantag ej har något mål för sin undervisning annat än det oklara, ofattbara, opåtagliga, som kallas »allmänbildning», hvilken ej skaffar sin innehafvarinna vare sig kläder, föda eller husrum, ja, numera knappast medför större lätthet att bli gift, om ej penningar finnas dessutom. Och den högre flickskolan får nog snart svårt att fullgöra äfven denna »allmänbildande uppgift», på grund af den brist på kompetenta lärarinnor, som, derest ej förhållandena snart förändras, måste uppstå, då snart sagdt alla yrken, som stå öppna för den kunniga qvinnan, aflönas bättre än den skickliga elementarlärarinnans. Folkskolorna i städerna hafva numera lemnat de högre flickskolorna långt bakom sig i afseende på löneförmåner.

Det finnes knappast mera än ett medel att hjälpa dessa missförhållanden. Medlet består deri, att, såsom i Norge och Danmark, fullkomligt likställa flickor med gossar i fråga om af praktiska examina afslutad undervisning. Tyvärr hafva vi ännu icke kommit så långt med afseende på gossarna, att vi äfven fått en litet mera direkt ut i det allmänna lifvet ledande och litet mindre tidsödande afslutning på studierna än studentexamen. Men vi få det helt säkert snart, och hvarför skulle ej flickolans undervisning kunna få den *på samma gång*? Blefve detta fallet, skulle vi betydligt kunna ändra och underlätta vår lärarinneexamen, tillgången på goda lärarinnor skulle bli större och den högre skolundervisningen för flickor skulle med en mera praktisk, vid 17:e året aflagd examen i allmänhet leda till en bättre ställning i lifvet och följaktligen bli begärligare för flera. Som det nu är stäldt, är det snart sagdt enda praktiska i våra flickskolor handaslöjden och den i några skolor bedrifna undervisningen i huslig ekonomi (»skolkök»), för hvilken ett extra statsanslag af 500 kronor årligen kan erhållas. Ville staten och kommunerna sedan gifva verksammare och på förnuftigare vilkor

lemnad hjälp, skulle derigenom hela vår »qvinnofråga» blifva förd in på andra och bättre banor, än som nu är fallet.

Innan jag går att framställa det förslag, hvartill ofvanstående historik kan gifva anledning, torde det för mitt ändamål vara nödvändigt att lemna en kort öfversigt af flickskolans förhållanden, sådana som de gestalta sig i våra grannland. Dessa våra grannar och fränder erbjuda ju så många likheter med oss sjelfva, att det ej må anses onaturligt, om man företrädesvis genom jmförelse med norska och danska förhållanden pröfvar de motsvarande svenska.

I Norge infördes genom skollagen af 1869 examen för »middelskolen», d. v. s. för den skola, som då för tiden var afsedd att handleda gossen i sex klasser från hans 9:e till hans 15:e år. Denna skola hade ett dubbelt mål, dels såsom förskola för gymnasiet, dels som en kurs, afsedd att bära omedelbar frukt i det borgerliga lifvet. I regeln förenades dermed en förskola med tre förberedande klasser (från 6—9 år) samt vid vissa läroverk en treårig gymnasialkurs, som ledde till (*examen*) *artium*, studentexamen; denna förlades år 1883 från universitetet till de examensberättigade skolorna. Timfördelningen ses lättast af efterföljande plan:

Klasser.	I.	II.	III.	E IV L.	E V L.	E VI L.
Religion	3	3	3	2	2	2
Modersmaal	8	5	5	4	3	3
Tysk	—	6	5	4	4 3	4 3
Engelsk	—	—	—	5 —	5 —	5 —
Latin	—	—	—	— 7	— 7	— 7
Fransk (valgfrit)	—	—	—	—	2	2
Historie	3	3	4	3	3	3
Geografi	4	2	2	2	2	2
Naturkundskab	—	2	2	2	3	2
Mathematiska fag	4	4	5	6	5	6
Tegning	—	2	2	2 —	1 —	1 —
Skrifning	4	3	2	—	—	—
	26	30	30	30	30	30

I planen tillåtes ett fåtal ändringar och utbyten. Här fanns det sålunda, i öfverensstämmelse med skolans dubbla mål, två linier, engelska linien och latinlinien, den förra afsedd för dem, som gå direkt ut i det praktiska lifvet, den andra för dem, som öfvergå till gymnasium.

Middelskolens mål var enligt lagen af 1869 ungefär detsamma som det, som ställes för vår nedre sjette klass, dock med ej få modifikationer och med hufvudvigt på *modersmålet* och för öfrigt med en noggrannare förberedelse och mindre ansträngning än hos oss, beroende på skolårets längd, enligt tilläggslagen af 1885 ej mindre än 41 veckor och 5 dagar i stället för som hos oss 36 veckor, ett alldeles för kort läsår.

Det viktigaste i stadgan för middelskolan var och är ännu efter denna skolas ändring, hvarom mera nedan, dess *afgångsexamen*, hvartill i Sverige ännu ej finnes någon motsvarighet; denna examen medförde och medför ännu kompetens på en hel mängd banor, delvis äfven för flickor, samt är nödvändig för dem, som skola öfvergå till gymnasium eller som privatister taga studentexamen. Också bestods den 1899 af 2,003, bland dem 1,228 gossar och 775 flickor.

De skriftliga profven vid denna examen utgöras af en uppsats på modersmålet, en tysk stil, en engelsk stil samt intill 1900 en latinsk stil för latinlinien, några uppgifter i matematik samt två uppgifter i teckning. Uppgifterna bestämmas af en genom kirkedepartementet tillsatt komité och bedömas af censorer med ett betyg, vexlande från 1 (»udmärket godt») till 6 (»slet»). Äfven i handstil och skönskrift skola prof afläggas.

Den muntliga examen afläggas äfven inför en censor, vanligen en lärare från annan skola. I den enda dylika examen, som jag afhört, i geografi vid Vestre Frederiksstads pigeskole, fingo lärjungarna, liksom det sker i Danmark, draga lott om ämnena på det sättet, att hvar och en tog tvenne nummerlappar, hvilka motsvarade vissa nummer och ämnen å en af censorn medhafd lista, och det var i sanning inga lätta ämnen, t. ex. en temligen ingående redogörelse för Sydamerikas flodsystem. Censor och examiner bestämde gemensamt betyget. Afgangsbetyg utfärdas af skolans föreståndare. I allmänhet fordras för att hafva bestått examen i ett ämne minst vitsordet 4,5 och för uppförande 3,5 (motsvarande »godt»).

Af gymnasier fanns det från 1869 till 1897 två slag: *latin-gymnasier* med 3 klasser, i hvilka latin undervisades sammanlagdt 28 timmar i veckan och grekiska sammanlagdt 21, och *realgymnasier*, der engelska, delvis tyska och geografi samt matematik och naturvetenskap

intogo de klassiska språkens plats. Om studentexamen, som vanligen i hvarje ämne censureras af en lärare från annan skola, må här endast nämnas, att den är mera praktiskt anordnad än hos oss. Fjorton offentliga skolor för den hõiere almendannelse» och några enskilda läroverk få hålla denna examen, men ännu har ej någon flickskola kommit derhån; först om tre år torde det finnas tillfälle dertill i Kristiania; flickor få nu, efter en lag af 1882, aflägga studentexamen vid gosskolorna.

Emellertid faller tyngdpunkten, i hvad som rör den qvinliga högre undervisningen i Norge, alltjemt på middelskolestadiet. År 1878 stadgades, att flickor skulle få underkasta sig middelskoleexamen, med mindre fordringar i matematik.

Från 1885 daterar sig den viktigaste förändringen i Norges högre qvinliga undervisning. Genom en kongl. resolution bemyndigades kirke-departementet att gifva flickor tillträde till de offentliga skolorna, der detta syntes kunna ske utan olägenhet för skolans undervisning eller disciplin. Dermed var *samskolan* i Norge ett faktum. Af ekonomiska skäl skyndade sig de mindre kommunerna att inrätta sådana, der samundervisningssystemet helt eller delvis genomfördes.

Visserligen finnas ännu och finnas ännu i dag privata, särskilda flickskolor, men på grund af de lägre afgifterna i samskolorna hade det redan läsåret 1895—96 kommit derhån, att 2,473 flickor åtnjöto undervisning i *samskolor* (offentliga hõiere almenskoler, kommunale middelskoler, privata gosskolor och rena samskolor), medan 3,298 genomgingo *särskilda* examensberättigade, högre flickskolor, och att af dessa 324 aflade middelskoleexamen från samskola, medan endast 219 underkastade sig samma prof från de särskilda skolorna. För öfrigt låg det i sakens natur, att dessa senare måste alltmera lämpa sina kurser efter middelskolens, endast med tillägg af en tionde årskurs för att undvika öfversträngning af det svagare könet.

Tiden var sålunda mogen för ett ytterligare genomförande af samskoleidén, då genom skollagen 1896 de norska läroverken genomgingo en ny grundlig reform. Att latin utom med särskildt tillstånd af kungen »med Stortingets samtykke» (och i gymnasiet äfven grekiska) försvann, kunde ju endast göra sammanslagningen af manlig och qvinlig undervisning ännu lättare.

Lagen af den 27 juli 1896 »om hõiere almenskoler» var resultatet af förarbeten, som sedan 1890 påbörjats af en då tillsatt komité, som äfven fått frågan om ordnande af den qvinliga undervisningen sig understäld, i motsats mot hvad som är fallet med *vår* nu arbetande skolkomité. Majoriteten inom den norska komitén var ej böjd för

samskolan, hvilken för öfrigt nu skulle byggas på folkskolan, så att för inträde i middelskolen skulle erfordras att hafva genomgått den treåriga småskolan och två årskurser af den egentliga folkskolan: sålunda omfattade middelskolens kurs *fyra* klasser (12—15 år). Krafvet på att den lärda skolan sattes i omedelbart sammanhang med folkets skola hade varit en af hufvuddriffjederarna till reformen.

»En särskilt för piger beregnet skole, hvor undervisningen fra første færd i alle fag kan planlægges med et sammenhængende 10-aarigt kursus for øie, antages at have væsentlige fortrin» lydte komitémajoritetens utlåtande i flickskolefrågan. Dock hade äfven inom densamma samskoleidén en talangfull försvarare i rektor Horst, som stödde sig på uttalanden af fru Ragna Nielsen, medlem af subkomitén för flickskoleundervisningen och en entusiastisk förkämpe för »fællesundervisningen». Samma åsigt som majoriteten hyste kirkedepartementet, men stortingets utskott (kirkekomitén) lemnade flickskolefrågan derhän, då den ej ännu kunde anses löst, och lagen stadgar ingen särskild ordning för en middelskole för flickor.

Lagen af 1896 innehåller därför endast i tre af sina paragrafer antydningar om flickors närvaro i gosskolorna, men begagnar öfverallt ordet »elever», sålunda lemnande lärjungarnas kön ur räkningen. Det borde därför ej hafva varit så stor öfverraskning, då kirkedepartementet, närmast med anledning af en stortingsdebatt i juni 1897, på förekommen anledning gaf följande lagförklaring: »Departementet antager ikke at der efter den nye lov er adgang til, ved en statsunderstøttet kommunal middelskole, at opretholde en særskilt pigeafdeling — om end blot indtil videre. Efterhaanden som den nye lov gjenneføres, maa vistnok undervisningen ordnes ens for alle elever, piger som gutter, med ens længde af kurset og samme egentlige timetal for alle». Ville föräldrarna hafva ett års längre undervisningstid för flickorna, kunde man lättast tillmötesgå detta genom att låta dem stanna två år i en af klasserna, gerna första året med reduceradt timantal.

Dermed voro de högre kommunala flickskolorna dödsdömda, och man kunde från år 1900, då den nya organisationen var genomförd, endast bibehålla dem såsom förskolor eller med ofantliga kostnader såsom privilegierade läroanstalter för de allra förmögnaste klasserna. Naturligtvis bilda de största städerna undantag, då det der alltid måste finnas tillräckligt många föräldrar i den ställningen, att de vilja, äfven med högre afgifter, undandraga sina flickor olägenheterna af samundervisningen. Och just emedan sådana föräldrar i sådana städer äro så många, blifva kostnaderna i alla fall ej öofverstigligna.

Det var särdeles intressant att i somras se exempel på ett par norska flickskolor, hvilkas dödskamp redan begynt. En af dessa, som varit bland landets förnämsta, hade under läsåret 1898—99 sett sina inkomster sjunka till omkring 21,000 kr., oaktadt terminsafgifterna voro lägst 40 kr., hastigt stigande till 70, 100, 120, 150 och 200 kr. Men för 193 elever i 10 klasser med ett dyrbart, mot hög hyra upplåtet skolhus förslår ofvan nämnda årsinkomst ej långt, och inkomsterna komma hädanefter helt säkert att hastigt sjunka. I de stora städerna (Kristiania, Bergen, Trondhjem) är det naturligtvis annorlunda, ehuru det ekonomiska tillståndet ej heller der är lysande. En af Norges första högre flickskolor hade sålunda 1898—99 ej högre årsinkomst än cirka 43,000 kr., medan »skolhusets konto» ensamt steg till cirka 10,700 kr. och aflöningarna till omkring 24,000.

Det finnes numera in alles i hela Norge ej mera än fjorton privata högre flickskolor med examensrätt, och oaktadt folkmängdens ökning är lärjungeantalet i desamma nästan alldeles detsamma, omkring 3,300, som i de femton dylika skolor, som funnos för fem år sedan.

Ingen norsk flickskola har hittills haft råd att hålla sig med en gymnasialafdelning. Först från och med innevarande höst hafva de tre stora skolorna i Kristiania, Bergs, Berles och Nissens, slagit sig tillsammans om en sådan. Hvardera skolan uppsätter successivt under tre år en af de tre gymnasialafdelningarna, till dess alla tre, men vid hvar sin skola, finnas. På det sättet fördelas både kostnaden och inkomsten.

Lärarinnelönerna äro i Norge väl så goda som hos oss, ehuru de formella kompetensfordringarna i allmänhet äro mindre; men betänkas måste dock, att lärotiden är betydligt längre. Af löner, som jag känner till, må nämnas som den lägsta 840 kr. för en nybörjande och som den högsta 1,560 kr. för en äldre, särdeles framstående lärarinna. Bättre vilkor hafva dock de lärarinnor, som äro anställda vid statens eller kommunernas högre skolor; begynnelselönen är der oftast 1,000 à 1,200 kr. (endast sällan 900) och stiger till 1,700 (medan folkskolelärarinnor i städerna i allmänhet ej kunna nå högre än 1,150.) Pensionsförhållandena äro sämre i Norge än i Sverige. Ur »Lærerindenes pensionsfond» torde sällan någon komma att erhålla mera än 300, vanligen 200 kr. pension vid senast 55 års ålder.

Hur annorlunda skulle ej de norska flickskolornas förhållanden kunna vara, om man ej hade konkurrensen med samskolan, som, åtminstone på människoslågtets nuvarande utvecklingsstadium, aldrig kan blifva mera än ett surrogat.

Det skall visst icke nekas, att i samhällen, för små eller för fattiga att bära kostnaderna för två läroverk öfver folkskolan, ett för gossar och ett för flickor, är det bättre, att man sammanslår dessa, än att flickorna ej skulle hafva möjlighet att få någon uppfostran, som ger mera valuta i andligt och materielt afseende än folkskolans. Det skall ej heller nekas, att den friare och bättre undervisning, som blef en följd af lagen af 1896, äfven inverkat på de *särskilda* flickskolorna, och att de genom densamma skapade sakförhållandena äfven haft den fördelen, att de tvungit dem till större sammanslutning, en sammanslutning, som fann sitt uttryck i den 1898 stiftade »De norske pigeskolors förening» (dock omfattande endast »bestyrere» och »bestyrerinder»).

Denna förening kallade, i sammanhang med årets stora skolmöte i Kristiania, äfven brödralandens flickskoleföreståndare och föreståndarinnor till möte. Det hufvudsakliga öfverläggningsämnet var just: »Tilfredstiller fællesskolen kravet till pigernes uddannelse?». I det motiverade och genomförda nekande svar, som, med detaljerad hänvisning till flickors och gossars olika naturel, lemnades af inledarinnan, fröken Kirsten Hagens, instämmer sannolikt hvar och en, som sett de norska samskolorna i deras arbete, framför allt hvar och en, som i likhet med motionären under mera än ett fjerdedels sekel sysselsatt sig med båda könens uppfostran och undervisning. Alla välmenta försök, som vid detta och andra tillfällen gjorts att »slå brygga» mellan samskolans försvarare och motståndare, äro helt säkert förfelade. Och allra mest förfelad synes den åsigten vara, att gossar och flickor skola inverka korrigerande på hvarandra. De lära af hvarandra egentligen felen, om de lära något alls; det vanliga är emellertid, att de ej hafva något gagn af samlifvet i skolan och att de på lofstunderna så mycket som möjligt undvika hvarandra.

I *Danmark* har staten ytterst litet befattat sig med den kvinliga undervisningen. Att denna i trots deraf kunnat utveckla sig till en ganska hög ståndpunkt, beror dels derpå, att bildningsbehovet synes vara starkare på andra sidan Sundet än i allmänhet hos oss, dels ock på den praktiska afslutning, som gör de danska flickskolorna till anstalter, som för sina lärjungar medför omedelbar och påtaglig nytta. Ej minst beror dessa skolors blomstring på den ovanliga energi hos begåfvade och kunniga qvinnor, som mestadels utan att från början ega något, utan att veta hvad morgondagen i ekonomiskt hänseende skulle bära i sitt sköte, förstått att skapa stora präktiga institu-

tioner med en undervisning, som i hög grad måste väcka den besökandes aktning. Men tyvärr beror också de danska flickskolornas blomstring på ett »kulturens offerväsen», som måste väcka medlidande, om också blandadt med beundran; näppeligen någon annorstädes framstår den qvinliga sjelfuppoffringen i klarare ljus än hos dessa fattiga danska lärarinnor, som, ofta examinerade från universitetet, doktorer eller kandidater, nöjt sig med en ringa lön och en ringa ställning i samhället, för att få föra sina unga medsystrar till de vetandets källor, ur hvilka de sjelfva druckit, och att utbilda dem till nyttiga samhällsmedlemmar!

Dessa skolor hafva i många hänseenden haft det ännu sämre ståndt än flickskolorna i Sverige. Men en stor fördel hafva de dock haft: de hafva i bestämda examina haft bestämda mål för sin verksamhet och sluppit å ena sidan detta ovissa trefvande, å andra sidan denna slafviska imitation af statens normalskola, som — det ena eller det andra — hittills utmärkt våra svenska flickläroverk, och de hafva också mera än de norska flickskolorna sluppit konkurrens med statsunderstödda samskolor. Men visserligen hafva de i stället genom sina dåliga löner uppammat ett lärare- och lärarinneproletariat, som ej har sitt motstycke i de öfriga nordiska landen, ett proletariat ej i den bemärkelsen, att det skulle vara moraliskt underhålligt, men så, att lärarepersonalen får ila från skola till skola och arbeta från morgon till afton för att få i hop tillräckligt att möta de äfven i Danmark ständigt stigande lefnads-kostnaderna.

Danmark har för närvarande förutom åtskilliga andra, deribland en hel rad privata, delvis äfven kommunala, mindre samskolor, 33 flickskolor med sammanlagdt 4,787 lärjungar den 1 juli 1899. Till dem kan äfven räknas fröken Adlers samskola vid Sortedams Dossering i Köpenhamn, då flickornas antal i den är öfvervägande och då den har examensrätt, så fort den hunnit så långt i klassantal: den har för öfrigt tydligt tagit den Palmgrenska samskolan i Stockholm till mönster. Af de 33 skolorna äro två, fröken N. Zahles och fröken L. Engelhardts, »lärda», tills vidare endast i Zahles ända till »afgangseksamen for studerende» (d. v. s. studentexamen); de öfriga äro realskolor. Staten understöder flickskolorna med sammanlagdt — 5,800 (säger fem tusen åtta hundra) kr., fördelade på 10 skolor med ej högre än 1,000 åt någon.

Den skolororganisation, efter hvilken dimissionsberättigade danska flickskolor, liksom goss- och samskolor, arbeta, förskrifver sig från år 1871.

Enligt densamma har Danmark en kortare skolkurs än både Sverige och Norge, men detta endast skenbart, då förskolan har så många flera årsafdelningar, vanligen sex. Denna förskola är gemensam både för de lärda och realskolorna, och i densamma läses ett eller två främmande språk. De danska läroverkens första klass (förskolan oberäknad) motsvarar ungefär vår fjerde. Någon förbindelse med folkskolan är sålunda i allmänhet omöjlig.

De lärda och realskolorna äro sålunda allt igenom åtskilda. Men äfven i de förra finnes en tvådelning (»gaffel») från och med den tredje af skolans sex klasser (»3:e studerande klass»). I denna klass inträder på den ena linien (den *språkligt historiska*) grekiskan och å den andra linien (den *matematiskt-naturvetenskapliga*) fysiken samt ett ökad antal veckotimmar i matematik. Från klassen V, der gymnasialafdelningen vidtager — endast två klasser räknas således dit — bortfaller matematiken och grekiskan för flera veckotimmar å den språkligt historiska linien, under det att å den andra linien latinet utgår, men matematik och fysik få i stället en bredare plats å läsordningen. I samma klass (V) utgå ur båda liniernas schema geografi och vanligen tyska*, medan »oldnordisk» och engelska upptagas i stället.

Skälet, hvarför man räknar den lärda skolans två sista årsafdelningar (och »studerande klasse») såsom gymnasium, är, att fjerde klassen avslutas med en examen, den s. k. *fjerde klassens hovedexamen*, som är både skriftlig och muntlig. För den danska stilen gifvas mycket praktiska ämnen, så t. ex. i juni 1898: »De betydningsfuldste historiske Minder, som knytte sig til danske provinsbyer» och i juni 1899: »Fremsæt en plan for en feriereise i Danmark, og gør rede for, af hvilke grunde den valgte route er foretrukken».

Den muntliga pröfningen sker i hvarje ämne af vederbörande lärare eller lärarinna, i närvaro af två censorer, en af kultusministeriet »beskikket», en af skolans föreståndare eller föreståndarinna inbjuden. Uppgifterna uttagas ibland genom lottning efter lista, såsom i Norge, ibland icke. Skolans egna elever hafva en något lättare examen än privatisten. Betygen sättas efter pointsystemet, från + 8 = »udmærket godt», ned till — 23 »slet : »; godt är = + 5. Om nu nämnda examen tagits med minst 55 points, deraf i danska 5, berättigar den bland annat till inträde i gymnasialklasserna, och tagen med minst 47 $\frac{2}{3}$ points, deraf i danskan 3 $\frac{2}{3}$, gäller den lika med realskolans afgangsk-

* Normalplanen är icke i detalj bindande för statsskolorna och ännu mindre för de privata. Se vidare om hithörande: *Ernst Carlson*, »Det högre skolväsendet i Norge och Danmark», Stockholm 1899.

examen, s. k. *almindelig forberedelse-examen* eller som den i dagligt tal kallas »präliminarexamen», till hvilken sedan 1882 äfven flickor hafva rätt att anmäla sig, ehuru på det i senare tider mycket anfäktade, fastän fullt berättigade vilkor, att de fyllt *sjutton* år (gossar femton).

Dessa *realskolor*, af hvilka ej mindre än 145 examensberättigade funnos i det lilla Danmark, hafva endast *fyra* klasser. Klasserna hafva i olika skolor olika nummer, beroende på, om och huru många förklasser, som finnas; i flickskolorna har man ofta *fem* realklasser (så t. ex. i fröken Zahles, fröken Engelhardts, fröken Karen Kjærs och fröken Ingrid Jespersens i Köpenhamn), eller ock endast fyra (så t. ex. i fröken Th. Langs i Silkeborg och fröken L. Wintellers i Odense). Klassernas antal vexla i förskolorna från fyra, någon gång endast tre, till sex. Af de 33 dimissionsberättigade flickskolorna äro femton elfva-klassiga.

Målet för realskolornas undervisning är den ofvannämnda »almindelige forberedelse-examen», temligen motsvarande middelskoleexamen i Norge, ehuru med ännu starkare vikt på modersmålet än der. Jag hörde detta år i fröken Langs skola bland annat följande ämnen gifvas åt examinanderna: redogörelser för Erasmus Montanus, för Hakon Jarl, för Genboerne, för Kjerlighed uden Strømper, och måste beundra den säkerhet och förmåga att uttrycka sig, för att ej tala om det hos våra flickor mera ovanliga sinne för humor, som dessa unga landsortsflickor utvecklade. Samma ofärdighet gjorde jag äfven i andra skolor.

För öfrigt visa redan de skriftliga ämnena denna examens praktiska natur. Den danska stilen var i år densamma, som ofvan anförts för 4:e klasses hovedexamen. I engelska gafs att öfversätta (märk väl från engelska till danska) en »version», som började: »The island of St. Thomas belongs tho the Danes»; dertill kommo tre temligen lätta algebraiska problem, tre dylika geometriska och två aritmetiska, samtliga mycket belysande för den verkliga kunskapen i genomgångna pensa. Och de muntliga examina, jag i år och förr åhört i danska flickskolor, utmärkte sig i allmänhet liksom de vanliga lektionerna, för en hurtighet och friskhet, som väl stämmer med hela den käcka anda, som genomgår den danska, högre, qvinliga undervisningen. Tyvärr urartar denna käckhet någon gång till sjelfsväld, i synnerhet i Köpenhamn, der ofta både disciplin och uppmärksamhet äro helt andra, än vi svenskar äro vana vid. Men denna frihet och oräddhet har dock mycket godt med sig, i det att sjäpighet är så godt som okänd i de danska flickskolorna.

Resultatet af »forberedelse-examen» är äfven i allmänhet särdeles godt, i synnerhet i de särskilda flickskolorna. Ty af de 264 godkända, som läsåret 1899—1900 aflade forberedelse-examen inför universitets-

kommissionen, hvilket också är tillåtet, stannade ej mindre ää 98, alltså mer än 30 %, under pointantalet 90; endast 8 kommo öfver 112²/₃. Och af 806 godkända vid realskolor för gossar eller realsamskolor stannade 242, sålunda cirka 30 %, nedom 90, medan 93 höjde sig öfver 112²/₃. Men af de från de särskilda flickskolorna godkända 159 sjönko endast 11 under 90 och ej mindre än 53 gingo öfver 112²/₃. Om något, vittnar detta om, att en dylik praktisk afslutningskurs, hvilken, liksom middelskole-examen i Norge, medför åtskilliga möjligheter till anställning, är mycket lämplig för flickskolan.

Tyvärr kan jag ej obetingadt gifva samma vitsord åt fjerde klassens examen eller åt »afgangsexamen for studerende», *artium*, såsom den vanligen kallas.

En af de flickor, som i somras (de danska skolorna arbeta till den 17 juli) aflade den senare på språklinien i fröken Zahles skola, svarade mig på min tillfrågan, hvad hon tyckte om latinet, att det var »ekelt og væmmeligt». Och det ville synas mig, som kunskaperna hos examinanderna i detta språk och ännu mera i grekiskan voro skäligen oorganiska, mera resultat af plugg än verklig kunskap, och samma intryck fick jag af lektionerna i dessa ämnen, ehuru de i Zahleska skolan delvis sköttes alldeles utmärkt.

Då var det annat lif i historie-undervisningen, och det ej allenast i nyss nämnda skola, der den framstående historikern fröken Henriette Skram numera är »overbestyrerinde». Äfven i andra skolor var det ett nöje att höra de bättre elevernas både uppfattning och uttryckssätt, i synnerhet i fråga om nordiska historien. Ty i motsats mot hvad som sker hos oss, fordras en mycket grundlig kunskap i grannlandens utveckling och öden.

Språkundervisningen står i danska flickskolorna mycket högt, då man alltmera börjar öfvergå till den »imitativa», den lefvande metoden, drifven ända till mästerskap af vissa lärarinnor. Äfven teckningen synes vara mycket långt drifven, mycket längre än i Norge.

Det är i sanning ett vackert stycke väg, som den danska flickskolan tillryggalagt, sedan fröken Nathalia Zahle för nästan ett halft sekel sedan började en liten skola med ett tiotal elever, tills i år, då hon den 7 juli afgick som föreståndarinna för en väldig institution, med en årsinkomst och lokaler som ett universitet och omfattande utom flickskola, der alla de tre i Danmark bestående skolexamina afläggas, en privatlärarinneskola, en högskoleafdelning, ett privatseminarium (för folkskolelärarinnor), en seminarieskola, en hushållningsskola och en musikskola, in alles 1034 elever och en stab, ensamt i flickskolan, af 81

lärare och lärarinnor. Och rundt om landet har efter denna flickskolas mönster bildats andra, till stor del mycket goda.

När nu de flesta af dessa skolors egarinnor börjat med två tomma händer och ej haft något eller högst litet understöd från det allmännas sida, hvad är det väl, som kunnat föra dem så långt, att de ega stora skolhus, talrika elever och stadgadt anseende? Utom den praktiskhet, som ligger hos hela nationen, ej minst hos dess kvinnor, är det utan tvifvel främst den stadga och fasthet, som vunnits genom införandet, sedan 1882, af en praktisk examen, »almindelig forberedelse-examen» äfven för kvinnor. Ty då, såsom ofvan antydts, endast tvenne flickskolor hålla de lärda examina, af dem tills vidare endast en student-examen, kunna dessa examina ej tagas med i räkningen. Och Danmarks näst största flickskola (447 elever), Borgerpigeskolen, som förestås af comtesse Moltke, fröken Zahles f. d. kompanjon, är en ren realskola med intet annat examensmål än förberedelseexamen.

Jag har här endast i flygtiga drag kunnat skizzera den utveckling, som Nordens flickskolor genomgått under det senaste halfseket. Men det vill synas mig, som om redan hvad som här kunnat medtagas ur det rika ämnet gäfvé anledning till att hemta vissa lärdomar i fråga om den högre flickskolan hos oss, denna skola, på hvilken dock ej en ringa del af vår framtida utveckling beror. Låt vara, att det ligger ej så litet öfverdrift i J. J. Rousseaus sats: »Männen blifva hvad kvinnorna göra dem till. Viljen I göra männen stora, så undervisen kvinnan och lären henne hvad dygd och storhet är». Men åtkillig sanning finnes det nog i de anförda orden.

Det torde af få numera motsägas, att den alltmera växande kampen för tillvaron kräfver praktiska menniskor, och att följaktligen undervisningens problem till ej ringa del består i att, med bevarande af den nödiga idealiteten, utan hvilken äfven den rikes lif blir fattigt, i alla fall sätta den undervisade i stånd att utan allt för stor tidsutdrägt förtjena sitt dagliga bröd. Flertalet af menniskor är dock icke bestämmt för höjderna, och uppfostran må se till, att äfven den bjuder på solida saker. »till hvardagsbruk, men ej till öfverflöd». Och för den, som har verkliga anlag åt det ideella, finnes nog medel att, äfven under uppfyllandet af hvardagslivets pligter, odla den mera andliga delen af sitt väsen. Att detta ej minst är fallet med kvinnor, derpå erbjuder den dagliga erfarenheten talrika exempel.

För flertalet flickor likaväl som gossar bör en examen, liknande den norska middelskoleexamen eller måhända ännu bättre den danska förberedelseexamen, erbjuda hvad de behöfva för att möta lifvets fordringar. Jag vill visst ej förorda någon slafvisk efterhärming, utan en fri efterbildning, som tager hänsyn till de säregna förutsättningarna i vårt nationella lif. Införa vi en dylik examen, skola vi snart se andra resultat af vårt undervisningsväsen än dem vi hittills kunnat glädja oss åt. Denna medelskolebildning skall naturligtvis ej göra vare sig fackkunskaper eller den lärda odlingen öfverflödiga, men den skall tjena till att gifva en, om ock mindre vidsträckt, dock hel och afslutad bildning åt det stora flertal, som hittills haft ingen eller en fragmentarisk sådan. Tiden för det estetiska frässandet på kunskapens träd torde vara förbi; människoslägtet behöfver samla och spanna sin viljekraft till det stora språng i det okända, som tyckes förestå det under den gryende nya tiden.

Såsom varnande exempel, särskildt i fråga om qvinnobildningen, framstår, synes det mig, den utsträckta samskoleundervisning, som numera är rådande i Norge. De frukter af den, jag sett, leda sannerligen ej till efterföljd.

Ett varnande exempel synes mig ock den njugghet vara, hvarmed våra grannland understödja den qvinliga skolbildningen och som leder till höga skolafgifter och dermed stängandet af denna bildningskälla för en mängd, som behöfver den och törstar derefter. Dessa, i synnerhet i landsorten, jemförelsevis höga afgifter hafva i Norge ledt till att lärarinnornas lönebehof kunnat något bättre tillgodoses, än hvad som är fallet hos oss. I Danmark hafva åter de usla lönerna gifvit upphof till en lektionsjagt, som sliter ut kropp och själ fortare än det tyngsta kroppsarbete. Jag har i Köpenhamn sett en ung lärarinna, som hade en gammal mor att underhålla; hon hade ej råd att bo i staden, utan ett stycke derifrån. Hon fick stiga upp mycket tidigt om morgnarna för att hinna i rätt tid till sin första lektion i en af de många skolor, hvori hon undervisade; hon fick oupphörligt springa mellan de olika, ganska långt från hvarandra belägna lokalerna och dessutom gifva enskilda lektioner på eftermiddagarna och har till på köpet utgifvit åtminstone en lärobok. Och med detta var hon en af de skickligaste lärarinnor jag någonsin hört. Men hur länge?

Nu är det ju ofvan visadt, huru mycket bättre stat och kommun hos oss sörjt äfven för de qvinliga skolorna; men på grund af nödvändigheten att taga lägre afgifter, på grund af de flesta landsortsskolors ringa lärjungeantal, på grund af olämpliga vilkor, som blifvit

fästa vid statens och ofta äfven vid kommunernas understöd, äro, såsom ofvan påpekats, våra lärarinnor i allmänhet mera än dåligt aflönade. Att afhjelpa detta, såsom ofta föreslagits, derigenom, att kommunerna skulle pressas att gifva dubbelt så stort underhåll som staten, synes vara denna föga värdigt. För öfrigt gifva nog redan nu en hel del kommuner den fordrade dubbla qvoten, åtminstone på indirekt sätt, genom dyrbara skolhus, fri vedbrand o. s. v., och ändå har det ej hjälpt.

Nej, skola vi få ett mönstergilt flickskoleväsen — och hvarför skulle vi ej det? — torde staten, som hos oss har bättre råd både än i Norge och Danmark, böra träda emellan på ett långt kraftigare sätt än för närvarande. Men visserligen bör dessförinnan, eller åtminstone innan någon slutgiltig bestämmelse angående anslaget storlek och villkor träffas, noga undersökas, huru våra högre flickskolor böra omorganiseras, ledas och kontrolleras, för att deras undervisning skall blifva i allo fruktbarande.

Det är svårt att förstå, hvarför icke vår regering tänkt på att gifva den nu arbetande skolkomitén ett uppdrag äfven i den riktningen, såsom den norska gjorde åt sin skolkomité af 1890.

Att ögonblicket är inne för vidtagande af åtgärder att gifva flickskolan en fastare organisation och en mera tryggad ställning, derom torde knappt finnas mera än en mening. Men visserligen kunna meningarna vara delade om *sättet*. Motionären synes det vara lämpligt att, så långt ske kan, taga den danska »Almindelig Forberedelseexamen» till förebild. Emellertid beror nog lösningen af flickskolans examensfråga ytterst på huru motsvarande fråga i afseende på de allmänna läroverken löses. Det förefaller motionären, som om de båda frågorna bäst behandlades i ett sammanhang eller åtminstone samtidigt. Jag har därför ansett mig böra redan nu, utan att afvakta hvad som kan komma att blifva bestämdt i fråga om de allmänna läroverken, hvilket ju i alla händelser ej torde kunna ega rum för år 1903, böra fästa uppmärksamheten på hvad jag dristar anse som de högre flickskolornas för närvarande viktigaste önskningsmål.

Men om man också anser, att tillfälle bör beredas flickor likaväl som gossar att få aflägga en praktisk afslutningsexamen redan före studentexamen, faller dock genast en olikhet härvidlag i ögonen. Medan gossen mycket väl kan och i regeln bör aflägga sådan examen vid 15 till 16 års ålder, torde det ej vara skäl att låta flickan afsluta kursen för denna examen förr än vid 17 års ålder, såsom ock är stadgadt i Danmark. Grunden till denna olikhet ligger hufvudsakligen i det olika förloppet af gossens och flickans fysiska utveckling.

Genom ett sådant stadgande torde klassfördelningen i de högre skolorna för qvinlig ungdom blifva något annorlunda än nu. Här torde dock ej vara platsen att i detalj inlåta sig på denna och andra hithörande spörsmål, utan synes dylika frågors lösning böra öfverlemnas åt de sakkunniga personer, som, derest tanken i denna motion vinner afseende, kunna få i uppdrag att verkställa den utredning, som kan erfordras.

Slutligen torde böra anmärkas, att det i detta sammanhang endast kan blifva fråga om statsunderstödda skolor.

På grund af hvad som anförts, får jag, i anslutning till Riksdagens skrifvelse angående de allmänna läroverken n:o 84 år 1899, vördsamt föreslå,

att Riksdagen måtte hos Kongl. Maj:t anhålla, det täcktes Kongl. Maj:t, efter utredning, låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till inrättandet vid statsunderstödda högre skolor för qvinlig ungdom af en under offentlig kontroll stäld afgangsexamen för lärjungar, som efter fyllda 17 år önska afsluta sin skolgång.

Stockholm den 13 februari 1901.

Julius Centerwall.